

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ, ԱՐՈՒԽԵՍՏԳԻՏԵԿԱՆ

7. ՅԱՐԻ 1890

Տարեկան 8 ֆր. ոսկի — 4 րբ.:
 Վերցման 5 ֆր. ոսկի — 2 րբ. 50 կ.:
 Մեկ թիւ կարճ 1 ֆր. — 50 կոպ.

ԹԻՒ 8 ՕԳՈՍՏՈՍ

ՈՐՍՈՐԹՆԵՐԵՆ

. ԱՅԻՍԻՐԱԳՐԱԿԱՆ

ՅԻՐԱՐԱՆ, ԽԻՉԱՆ ԵՒ ՏՈՒՆԿ ԳՐԱԴԱՆՆԵՐ՝

ամի 1883 Յունիս 15ին
 Տիգրիսի արևելեան
 աղբերական բազուկն
 գետն ի վայր մինչև Սղերդ աշ-
 քէ անցներու համար՝ Շատա-
 խն ծամայ ելայ: Այստեղ
 կարաւախի վրայ, որ եօթն
 հոգիէ բաղկացած էր, շրջա-
 կայ վայրաց տեղեակ լռութիւն
 մ'աւելցաւ:

Ժամը 11ին սկսեալ՝ ծամբան կը տանէր
 զմեզ Տիգրիսի աջակողման եզերաց վրայէն նեղ

¹ Die Landschaften Schirwan, Chisan und Tatik.
 Begleitworte zur Original-Aufnahme von Prof. Joseph
 Wünsch. Mittheilungen der k. k. Geographischen Ge-
 sellschaft in Wien, 1890, No. 1. S. 1-18.

Փր. Յովն. Վիմշ, Աւստրիացի աշխարհագետ
 եւ Բոհեմիայ Բիւզն ընդարձիւ պետական ուսումնարա-

տապար անցներէ դէպ ի հարաւային արեւ-
 մուտք: Սաստիկ ձիւնահալքի պատճառաւ նեղ
 արահետը ջրով բոլորովն ծածկուած էր. այս
 պատճառաւ ալ նոյն ձամբէն երթալը շատ
 վտանգաւոր էր: Ժամը 12ն անցած՝ իրր 7 մեզը
 լայն արաքայ կարգի հաստատուն, քարաշէն
 կամրջի մը վրայէն Տիգրիսի ձախակողմն աւե-
 ցանք. այս փէլէ-բոլբոլ-էփէլէ-մը անուանեալ
 կամրջին հակապագործ սրահամարը ջրոյն երեսէն
 10 մեզը բարձր է:

Տիգրիսի աջակողմն է Գաւլէ-Կալ (Ka-
 tschit-d.) լեռը, իսկ ձախակողմն՝ Արէփուս-Կալ
 (Arëipus-d.). այս երկու լեռանց գրեթէ ուղղա-
 հայեաց զանիթափներու մէջէն դէպ ի հարա-
 յառաջանալով՝ ժամը մէկն անցած աջակողմը՝
 ցից ապառաժի մը վրայէն 50 մեզը բարձրու-
 թեամբ բղետոյ տաք աղբիւր մը տեսանք: Տի-
 գրիսի երկկողմական ճիւղերէն միջն՝ փախչ-
 ութ երկարութեամբ ձիւնաբերով՝ Գաւլէ գիւ-
 ղին դիմացը Տիգրիսի վրայ ձգեալ ուրիշ կա-
 մուրջ մը նշմարեցինք: Այս կամրջին միայն խա-
 րիտները քարէ էին եւ հնացած կ'երեւային,
 մինչդեռ կործանեալ կամարները նորեքս փայ-
 տակերտ խախուռ կազմածով մը նորոգուած էին:

Նին աշխարհագրութեան ուսուցչական 1882ին ի
 հայտ աշխարհագրական ուղեւորութիւն մը կատարած
 է, որոյ արդիւնքն հետզհետէ այլեւայլ զերմանորէն
 մասնագիտական թրթթերու մէջ եղ չբառարակէ: Ուշ-
 պէս մեզի ծանօթ է, գիտական ուսուցչական շատ
 մեծ ժողովածոյց ունի, որոց միայն փորձիկ մասունքը
 առ այժմ չբառարակել պատշաճ տեսած է: Յապա-

Ժամը 2 1/2 ժ Գրեգորգանի նման ամբա-
գործ՝ 8 մեդր երկայն եւ 7 մեդր լայն կամրիով
Էրեւ-սուի (Srel-su) վրայէն անցանք: Այս
գետակը 2-ուրդիւն Մէկուսու գոյէն բաժնող
լայնահաստ ձորէն գալով՝ Տիւսիսային-արեւ-
մուտան ուղղութեամբ դէպ ի Տիգրիս կը խաղայ:

Հռէլ-սուի Տիգրիս թափուած անդէն փոքր
ինչ հեռու՝ Տիգրիսը ձախակողմեան սեպաձեւ եւ
ափին սաստիկ մերձենալով՝ կտրած էր այն ճամ-
բան, որուն վրայէն մերձ կ'երթայինք: Հաս ջրջ
երեսէն 6 մեդր բարձր եւ իւր 100 մեդր եր-
կայն՝ ուղղահայեաց ցից ժայռի մէջ բացուած
ներքնուղի մը գտանք: Բայց որովհետեւ այս
ներքնուղին այնպէս նեղ էր՝ որ հենեալ մը հա-
զեւ կրնար անցիլ, ուստի հարկ եղաւ աղիւր
վար ինչքնէն եւ մաս մաս փոխադրել: Մէկ-
կուշան լեւոր հիւսիսէն մաս մաս փոխադրող լերան
գագաթն՝ այս անցքին վրայ Էրեւ-սուի կ'ա-
նուանուի. եւ օգտաբաժնական տեսակիտե առեալ՝
Պարթու-լայի բարեխառն վերին ձորոյն՝ եւ
ջնով ստորին ձորոյն մէջ նշանաւոր սահմանա-
քար մըն է: Չման զի Հռէլ-գալէսիէ անդին ան-
միջապէս ուրիշ բազմառեսակ բուսականութիւն
մը կը սկսի: Երբակայ բարձրըք անտառախիտ
ենի, վայրի որմնատունդի ու մեծադերեւ բաղնիք
(hedera) ծառէ ծառ պատատելով եւ կամ լերկ
ցից ժայռերը մազկելով կը բարձրանան: Հոս
տեսակ մը երկայնատերեւ եկբան կայ. նմանապէս
կարճաբերձ կարնոյ մը ինչ ինչ տեսակներ, եւ
այնպիսի թփեր՝ որոնք բարձրագատաւներու մէջ
չին գտնուիր: Տեսակ մը բուրգովին կանաչ ճանձ
մ'ալ կայ՝ որ թէպէտ եւ մեր սովորական ճան-
ձէն մեծ չէ, սակայն խաժուածն աւելի սաս-
տիկ է, այնպէս որ իւրաքանչիւր ցաւեցուցիչ
խաժուածի վերը՝ վերքէն արին կ'ելլէ. բայց
խաժուածը բոբրբորու յառաջ չի բերեր. դար-

գային մեծամեծ նրատարակութիւններու կարող ենք
սպասել իրով:

Այս անգամ ամբողջապէս եւ թաքցմանը թեր-
թիս մէջ Երվանդ, Դիւանդի եւ Տառիկի իւր նրատարակ
աշխարհագրական քարտեզին իւր մեծութիւնն նրատա-
րակած մանրամասն յոդուածն:

Քարտէսը 35 1/2 X 22 սմ. կը ներկայացնէ ման-
րամասն յիշնալ կողմանք, քաղաք եւ գիւղք, ձիւսա-
ւերքնք, իւրաքանչիւր քարտեզինսն չափն եւ այլն: Իւր
այս մասնական ուղեւորութիւնն՝ Տասալիւ մինչեւ
Մոզոր, եւ սակէ մինչեւ Պիլիւզ կարծրագին նշանա-
կուած է, նոստորութիւնները ժամերով յայտնելով: Սոյն
քարտէսն կը գտնուի վերոյիշեալ ամսաթիւնին վերջ, ուր
նրատարակուած է յոդուածն:

Տաս նոստորորական եւ նոր է Նոյն տեղեաց
մասին ի վերջոյ դրած օգտեւարանական տախտակն,
զոր Նոյնպէս յառաջ կը բերենք: յուր,

ձեալ անթիւ անհամար ձիւսակներն թէ
մարդը թէ՛ երկվարները կը ներկն:

Սակէ սկսեալ Տիգրիսի ընթացքը մինչեւ
Մոզոր՝ մէկ քանի շնորհման ի բաց առնելով,
գրեթէ միայն դէպ ի արեւմուտք է: Մենք մեր
ճամբան՝ ինչպէս որ յարմար կ'ըլլար, մերթ ա-
ռնակողմեան, մերթ ձախակողմեան կերպաց վրայէն
կը շարունակէինք:

Տիգրիսի հարմաբետինն եւ ուռնեցք
ծածկեալ մէկ կողմէն վրայ (1536 մեդր) քիչ
մը Տանգէլէն ետքը՝ ժամը 5ն անցած Սիթիւ-
սուի (Sitian-D.) բլրեալ առուակի մը վրայէն
անցանք եւ Խամուր (Chamur) գիւղը հասանք, որ
հայարնակ է եւ 15 տուն ունի: Երբակայք
ըստ բաւականին լաւ էր մշակուած. բայց բնա-
կիւնները թափնալէն էին, վասն զի քիչ յա-
ռաջ քրդերը հազար ոչխարէ աւելի փոփոխա-
կած էին: Գիշերելու համար սեւ վրան մը կան-
գնեցին մեզի՝ կործանեալ հայկական եկեղեցւոյ
մը քով (1667 մեդր), որ անտարակոյս լաւա-
ւորն էր ժամանակներու եր պարտական իւր գոյ-
ութիւնը:

Երկրորդ օրը Գերիսու-սուի (Berissur-su)
եւ Գալոր-սուի (Kator-su) վրայէն անցնելէն
ետքը՝ Տիգրիսի վրայ ձգեալ ձէլնալ կամուրջն
հասանք: Այս կամուրջն երկու հաս գետեղե-
րաց վրայ եւ երկու ալ գետոյն մէջ քարէ ան-
խախտ խաբիթ ունէր: Աւերեալ կամարին
դարման էր ստորուած՝ ուռնեցւոյ եւ ցարմաւոյ
նորը ճիւղերը չուանի պէս խաբիթներու վրայ
հաստատուէն ետքը պրկելով եւ գետեղեցւոյ
վրայ ժայռերու մէջ հաստատ ագուցանելով:
Նուրբ ճիւղերն եւ ճատատուն ոտները չուան-
ներու վրայ խառնաւ. ձգուած էին եւ քարով
ու հողով ծանրացուած. այսպէս էր կազմուած
կամուրջն, որուն վրայէն ձիւրը միւս կողմը պիտի
անցնէին: Հարկ եղաւ բեռերը մաս առ մաս
զինաց անցնել. եւ ալ ձեռուներուս եւ ոտուր-
ներուս վրայ սողալով անցայ, վասն զի կամուրջը
չէ թէ միայն ուղղահայեաց՝ այլ նաեւ հորիզո-
նական ուղղութեամբ կը տատանէին:

Ժամը 11ին դարձեալ Տիգրիսի ափունքն
իջնալով՝ առաջնայն նման կամրիւ մը գետին ձա-
խակողմն անցանք, եւ Մասիւ-սուի (Massira-su)
եւ Տիգրիս թափուող ուրիշ գետակի մը վրայէն
անցնելէն վերջը՝ սոճկական շաւի (Hachbat)
գիւղը՝ Տիւսուրց ծառերու շուքին տակ հան-
գիտ առինք: Այս գիւղը 11 տուն եւ գեղեց-
կայէն մզկիթ մ'ունի:

Հաշարէն փոքր ինչ անդին՝ Տիգրիս սեպ

ու նեղ ժայռակիրճ մը կը մտնէ. ձորէն երթալ անկարելի է: Այս տեղոյն Սղերդէն հեռաւորութիւնը 18 ժամու ճամբայ է ըսին, եւ հոս րաշէնի վրայէն (տաճարնակ եւ հայաբնակ) Սանէ (Sano) (տաճարնակի, ունի միայն 10 տուն հայ) եւ Սարոյ (Saro) (տաճարնակ) երեք ժամու ճամբայ է:

Կէսօրը դէպ ի Նորաշէն եւ Ուլ (Ortsch) հարաւ-արեւմտեան ուղղութիւնամբ սխառը լեռն ելլել. իրիկուան դէմ խոտաշատ ժայռաձորակի մը մէջ Աշխրաթ ցեղին պատկանող Կեյն կամ Կեյք անուանեալ վաշխատուն Բորքերու վրանաբնակ գիւղին հանդիպեցանք: Քանի մը ֆուրգ վրաններէ ելլելով՝ զմեզ դիմաւորեցին եւ մեր ձաւոր գիւղը շատ հեռու ըլլալուն՝ զմեզ նոյն գիւղերն իրենց քով օժեռանելու հրաւիրեցին: Արք հասարակ գեղեցեղանքէն եւ բարձրահասակ էին: Իրենց զգեստն էր սպիտակ բամբակեայ շապիկ մը լայն թեղանիքով եւ նոյն նիւթէ լուլի մը: Հապկին վրայէն ոչխարի մորթի է բաճկին մը հագած էին: Գլխին բարձր սպիտակ ալ-թիթն մը քթած էին՝ կարմիր լաթով փաթեցին:

Գիւղին գլխաւորը՝ Ալի աղա, մէկ կողմը քանի մը թխագոյն վրան կանգնել եւ լաւ ընթիլիք մը պարտատուէլ տուաւ: Իրիկունը մեծ կրակի մը բոլորտիքը բազմեցանք, եւ գիւղին մէջ գտնուող բոլոր ալք՝ մեծ ու փոքր, մեր չորս կողմը թողովեցան: Թեպէտ եւ միջոյն պատճառաւ կանայք չէին ելլել, սակայն հեռուէն կանացի ձայն եւ խղիւղի ծիծաղ կը լսուէր: Երկրորդ օրը բազմաթիւ քուրդ կանանց աշխատիլ տեսանք. տանք կարճահասակ ու գէր էին եւ առ հասարակ աղւեր:

Ալի աղայի մեզի տուած պատասխանին համեմատ՝ այս գիւղը 45 տուն ունի: Հարուստ տուն մը միջին հարաւոր 5000 ոչխար կ'ունենայ. սակայն շատ անգամ աղքատ ընտանիքներն ալ 1000 ոչխար կ'ունենան: Կեյն ցեղը (ըսականաբար չափազանցութեամբ) 120.000 տուն կը համարէր: Պէրզէն Սղերդ իմացալ՝ որ որոշեալ հարկը 80.000 տուն եկեղծարկելով՝ սոս՝ մանուած է: Ըստ այսմ Կեյնը ցեղը 100.000 տուն կամ ընտանիք կրնայ համարուիլ: Ատնք Մուսուրէ կու գան եւ շաբաթ մի եր օր այս անբաժանելին էին եկած: Ասկէ Տիգրիսի ափանց վրայէն գէպ ի արեւելք Նորդուղը պտիտ չուէին եւ աշնան Մուսուրէ ետ պիտի գառնային, որուն մօտերը կը ձմեռեն: Լէրան իրաւ Աշխրաթ-Միւրան ցեղը կը բնակէր, զոր 60.000 տուն կը հա-

մարէին: Այս ցեղը ձգեղբէն կը գաղթէ, մինչդեռ Հէյսեթանցի Բորքերը գէպ ի Մուշ յառաջանալով՝ արօտասեղի կը փնտռեն:

Յունիս 17ին ժամը 6ին սկսանք Սանէ-քուլ լեռնի զարթոթներու վրայէն Սանէն Սանէի (Սարոյ մեր ուղղոյն հիւսիսային կողմը մնաց, մեզմէ կէս ժամ հեռու) եւ ուրիշ աւերեալ գիւղի մը ճամբով յառաջանալ, եւ ժամը 12ին խառ-շէնի հասանք, ուր տաճիկի Բաշիֆաճ մը կը նստի: Գիւղը, որուն բարձրութիւնը 1544 մետր է, կրահողի վրայ կառուցուած է եւ 80 տուն ունի, որոնք կրածայտի մը վրայէն դուրս ցցուած կարկուտած են. այս կրածայտի վրայ ժամանաւառ բերդ կամ ամրոց մը կայ եղել: Եթէ խառ-շէնի սիրալիւր ընդունելութիւնն չգտնէիր եւ հարկաւապտ ընչիս Եփէնտին շքեղ ճաշով մը չտանքնակներ, կը ստիպուէինք անօժի ճամբանիս շարունակել: Տիգրիսի աջակողմէան եղեւրաց լեռը Ռաշան-քուլ (Raschan-D.) կը կոչուի. ստոր ետեւէն կը բարձրանայ ձիւնաթաղ Եփ-բա՝ տաղը: Ասկէ Սղերդ 18 ժամու ճամբայ է. նոյնպէս 18 ժամու ճամբայ է մինչեւ Միկիս (Mikis), իսկ մինչեւ Հասաթ 24 ժամ է: Մեզի լուսեցաւ թէ Սղերդի ճամբու վրայ հետեւեալ տեղերը կան, որոնց կարաւմ հեռաւորութիւնը՝ ինչպէս օր լսած եմ, կը նշանակմը. Հէշէի (Heschet) 1 ժամ, Քէրֆ (Keraf) 1 ժամ, Հաչա (Hacha) 1 ժամ, Չիսուր 1 ժամ, Սիւէիկ (Siweisik) 2 ժամ, Սիմոր (Simchor) 1 ժամ եւ Թաւլէ (Tulle) 6 ժամ:

Խառ-շէնի իրիկունը ժամը 5ին մեկնեցանք եւ գէպ ի արեւմուտք լեռն ի վեր ելլելով՝ շուտով լայնածաւալ մարգագետին մը տեսանք, որուն հիւսիսային ծայրը մերձ է Տիգրիս Հէշէի գիւղը կար եւ որուն ջուրը Թամուր (Tamura) կրճը հոսելէն ետքը՝ կ'երթար Տիգրիս կը թափուէր: Այս զարմանալի բուսականութեամբ ծածկեալ կրճին մէջէն ճամբանիս մինչեւ Գերաֆ շարունակեցինք, այս գիւղը Տիգրիսի հեղեղատին սեպաձեռն զարթոթափին վրան է եւ 25 տուն տաճիկ ու հայ բնակիչ ունի. մենք հոս մեր ձիւրուն համար ոչ տաւ, ոչ քարի կցանք գլուխէն: Խեղճ կենդանիք արօտ գտնելու համար ստիպուեցան երկու ժամու ճամբայ ալ ընել լեռան վրայ: Մեզի ընթերելու եւ ոչ իսկ կաթ կար: Երեսէ ձգուած բնակարանի մը հարմ. յարկի վրայ անկողինս պարտաւտեցի եւ ամբողջ գիշերը ձանձնեւ եւ միջուկներէ նեղուեցայ: Գիւղը կրային գարտաւափի (terrasse) մը վրայ է եւ Տիգրիս կը նայի. չորս կողմը հաստարմատ ընկու-

զնններէ, ծիրաններէ, գեղեցկատեսիլ թփե-
ններէ, սաղարթաւոր սօսներէ, թզնններէ,
վայրի որմատնէ եւ իշուռ թփերէ կազմեալ
վաւռայ մըն է: Ծովու երեսէն 1304 մետր
բարձր է:

Քէր-Ֆէ այս ողորմելի գիւղը, ինծի Համար
մեծ նշանակութիւն ունի. վասն զի Տիգրիսն ա-
ռաջիկ անգամ Հոս իւր անուամբը կը կոչուէ:
Հոգոց-Վանքէն առգին Տէր-Մէրէթ-սոս կը
կոչուի: Քէրաֆէն սկեսալ գետն ի վար Ըս-
սոս, Պո-իթա-սոս, նաեւ Տէմէ կ'անուա-
նուի. այս վերջին յորդորման իմաստը տաճիկ
ուղեկցիներս ի՛նչ փշթո՞ մեկնեցին: Ղլնիտո Տի-
գրիսի Համար կ'ըսէ թէ «Ուր արըծաց չէ,
Digito կ'անուանուի. ուր արագընթաց է Տի-
գրիս, որ մարերէն նեփ ըսել է»: Ռիգդերէ գի-
տեցի, որ Տիգրիսի Միկայէ կողմէն բոլոր ձիւղը
տեղացի քրդերէն Տիգրի կամ առաւել եւս Տիմէ
կը կոչուի: Տիգրիսի ամենահին, անգիր ժամա-
նակաւ անունը՝ որչափ գիտեմ, Հոմէրի «Պաս-
տիժիւն Բարբերոնի եւ Ասորեստանի» գործոյն
մէջ՝ (էջ 361) կը գտնուի սեպագիր տախտակի
մը վրայ, որ Idigbat՝ զից գետոյն ծովեզը յա-
նուանալ կարգադրուեալ վրայ է: Սոյն տախտակը
Աւրասիի Առ-գոս-Մարու գ. թագաւորն Իրի-
Վկու որդւոյն ժամանակէն է: Իրի-Վկուի իշ-
խանութիւնը Բրիտանոսէ իւր 920 տարի յառաջ
դադրած է:

Երկրորդ օրը ժամը 5ին Քէրաֆէն ելանք
եւ արեւմեան ուղղութեամբ Տիգրիսի կիրճը
կտրեցինք անցանք: Հաշտի բով տեսանք՝ որ ա-
ջակողմէն Տիգրիս կը գահալիժէր Մէյթոս-սոս
(Meitus-su). եւ Զպուրէն զննեցինք ամբողջ իւր
մասերովն այն խոր ձորը, զոր իրեն բացած է
Հիւսիսէն Տիգրիս հոսող Մէթոս-սոս գետակը:
Սոյն գետախառնուքէն քիչ մ'անդին ձորն ի-
ջանք, եւ Մէթ-Ես-սոս-Քէթիլէ-սոս անուանեալ
փայտադործ կամարին վրայէն գետին (813 մետր)
միւս կողմն անցանք: Ժամը 10ը շատ անցած չէր.
Տիգրիսի հովիտն այնպէս տաք էր, որ ըուզէ մը
յառաջ քակողման ավին հովանաւոր բար-
ձունքը հասնելու կը նայեմք: Այսպէս ժամը
11ն անցած՝ տաճարեանկ Սէթ-գիւղն եկանք,
որ նշնանուն լեռան սեպ զտրիվայրին վրան է եւ
60—70 ընտանիք ունի. ուր կ'էսորոսն տօթին
պատճառաւ միլիթի մը մէջ հանգչեցանք: Հըն-
ձոց ժամանակ էր: Յորեն եւ գարի 20—40 ցո-
րեմահատ կու. տան: Ժամը 4ին Հայ եւ Նետորա-
կան Սէթ-գիւղն իջանք, որ 30 տուն, եկեղեցի
մը եւ պարզ մ'ունի:

Հոս պարտիզի մը մէջ վճիռ աղբեր մը բով
անկողնները պարաստուեցան (1143 մետր):
Սիվիլիի եւ Սիվիսորի ձամբան ծաղկած նուննա-
տանաց մէջէն էր, որոնց վարդապոյն ծաղկաց
փունջը մեր վարդասարգը կը յիշեցնէր: Հոս
ալ գարի կը հնձուէր: Բաց ասոր՝ մեծ ինամը
կը տարուէր թփեկեաց, թզնեկեաց եւ որ թրմա-
տնկոյ: Քրիստոնեայք ծխախոտ չեն կրնար մշա-
կել, վասն զի՝ ինչպէս ինծի պատմեցին, Տաճիկ-
ները հոխային մէկ Ռէթիլէ վճարելով՝ ամբողջ
հունձը կը գրաւեն եղբի:

Խորանքի Հեռաւորութիւնը 4 ժամ է. Մի-
քիսին 2 օրուան ձամբայ: Տիգրիսի աջակող-
ման եզերաց ցից ժայռաբարձուքէն հետեւեալ
տեղերը տեսանք: Փիլիսոն եւ Փիւսոս (Pirus), եւ
Փիրուսէ փոքր փնջ հեռու լեռան մէջ կորածածք
մը, որ Բէլիլի (Kilis) գետախառնուքն էր:

Երկրորդ օրն ալ մեր ձամբան Տիգրիսի
աջակողման ափանց վրայէն՝ արեւմեան ուղ-
ղութեամբ շարունակեցինք: Քանի մը խոր հա-
րաւահակ կիրճերէ անցանք:

Այս կիրճերէն ամէն մէկն առաւ բուսակա-
նութիւն, քանի մը դաշտ եւ մէկ գիւղ ունէր:
Այսպէս Բէլիսան (Kewidschan) (քրդաբնակ, 40
տնով) Կիւրենաթի (Kürendan) (հայաբնակ 30 տնով)
վրայէն Տէրէ (1461 մետր) հասանք, որ կէս-
օրէն վերջը հանգչեցանք: Հոս մեր ձիերէն մին՝
առանց մեր գիտնալու, մեծակայ դաշտի մը
գարիներն անիրաւութեամբ փաճացած էր:
Գեղէն տերը՝ Բուրդ պէյ մը, կատակ չէր հա-
կնար. իւր զինեալ մարդիկները զմեզ պաշա-
րեցին եւ արդէն իրենց հրացանք մեր վրայ ուղ-
ղած էին: Բայց որովհետեւ մենք ալ լաւ սպա-
ռազներէս էինք, ուստի ամենաթեթեւ անգա-
րանք մ'իրին բոլորովն ուրիշ կերպարանք մը
կրնար տալ: Սաստիկութեամբ պարզաբանութիւն
մը սկսաւ, զոր Մէհմետ աղան այնպիսի շարիւ-
րութեամբ եւ քաղաքագիտութեամբ ըրաւ՝
որ վերջապէս միասեալ Բուրդ պէյը չէ թէ ին-
ովն խաղաղեցաւ, այլ միանգամայն մերկնե-
րուն պարգեւ մ'ալ ըրաւ, այնպէս որ մեծ բա-
րեկամութեամբ իրարմէն բաժնուցանին:

Ժամը 3ին Խաբոս մեծ գիւղին միջէն ան-
ցանք, որ 60 ընտանիք ունի մեծաւ մասամբ
մահմետական եւ աւերեալ մեծ դղեակ մը՝ բար-
ձրաւանդակի վրայ: Անիի քանի մը թրիմեզր գեպ
ի հիւսիս՝ բարձր ժայռակոտին մը վրայ հնազանդ
Խաբոս-Էթ-գիւղին աւերակները կը տեսնուին:
Տէրէի հարաւակողմը՝ ինչպէս ինծի պատմեցին,
Տիգրիսի վրայ կամուրջ մը ձգուած է, որ թա-

մահ-մեղմեղմ կը կոտուի. գետը բոլորովին ի Տիսիսի կը շնդի անձուկ ժայռաձորքն մէջ գեղայն հարսալային արեւմուտք ձմալայ բանալու համար:

Խորմասի քով լայն ու տակու վար ինչոյ ձոր մը մտանը, ուր անկի առուներէ խորհոսս — առա թափէր — առ անուանեալ գետակը կը կազմուի, որ արեւմտեան ուղղութեամբ ի օվսկէ — Լաշէ կը գահալովի:

Ժամը 5ի ու 6ի մէջ արեւելքէ արեւմուտք ձգեալ Տրալեան մը կատարն ելանը, եւ ժամը 7ին Գելուֆ (1405 մէր) գէշերեցնի:

Խորմաս — սուի հարաւակողման կրակուր ազգագրական միջոցով մըն ի Տիսիսէն տաճիկ, բարդը եւ հոյ ազգութեանց, եւ հարաւէն արաբական ազգաւ մէջ. վասն զի ինքնին իսկ Գելուֆ, ինչպէս նաեւ մերձակայ գիւղերն, ինչպէս Սինիփ (Sinip), Թէլլէ (Tülle) եւ Հելսեն (Helensi) եւ Սելրոյ քաղաքը բոլորովին արաբական են: Դշին իսկ տանց շինուածքին ձեւը կը ցուցնէ որ ազգութիւնը փոխուեցան. աներն հոս առհասարակ կոխածոյ քարէ բարձրադիր կառուցուած են եւ շատ աչքի կ'իյնան, համեմատութեամբ Հայաստանի ցած կամ գետնի մէջ շինուած տանց:

Երկրորդ օրը ժամը 6ին գահալեան ելլելով՝ Հէլէնի վայրէն գրիծէ ժամ 8ին Սելրոյ հասարկ: Տերուկեան շէրքը մանկու ժամանակ դրան քով պահպանութիւն ընող զինուորները հրացանով պարտուպատշաճ մեծաբանքն ըրին:

(Մընթելը Բաւ Լէֆաւ)

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԱՅԳՈՒՆԻ ՀՐԱՏՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ 1889 ՅԵՐԻՈՅ

Ա. ՀԱՅՏԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Հարաւ-արեւելի)

97. ԵՃՊՅՈՒՐ ԿՐԻԼԻՒՄ — Համէտ, ողբերգութիւն. Թրգ. Սմեթեյով. Անդրոնի. Հրտ. Բարսեղ Համբարձ: Տփ. տպ. Ռոս. 125 էջ.:
[Գրք. Եւր. 1889, Թ. 19: Մուլ. 1889, Թ. 42: Մուլ. 1889, Թ. 6:]
98. ԵՐԵՐԻ — Առողջարանական եւ բժշկական մարմնամարզութիւն արանց գործիք. 45 պատկերով. Հրտ. Վ. Ե. Մարգարեան. 4. Գ.:
99. ՈՍԿԵՆԱՒԱՆՈՒՄ — Նոր լիճաց գաղղիներէն ի հայ թողարկութեան: 4. Գ. տպ. Ե. Կավաքեան: Մասն Ա. — Ե. 12 604. 14 էջ.:
[Գրք. Եւր. 1889, Թ. 19: Մուլ. 1890, Թ. 5:]
100. ՉՐԵՆԵՆԱՄ — Ժողի օրացոյց 1890 Թոնի (Գ. Տարի.) Տփ. տպ. Ռոս. 128 էջ. 15 4.:
[Գրք. Մուլ. 1890, Թ. 1:]
101. ՉՈՒԱՐԱՐ Գ. — Վէպեր եւ Պատկերներ: Ռոստով (Կոնի վերայ) տպ. Ե. Յէր. Արարամեան. 292 էջ. 1 Ե. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 5:]

102. ՊԱՅՄԱՆ Զ. Գ. — Համառոտ Սրբազան Պատմութիւն ի պէտս զարդաց: Վիեննա. 1 Ժր.:
103. ՊԱՅՄԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. Եւ ԵՂՈՐԴԵՐԵՆԱՆ — Թուարանական խնդիրներ. Ժողովածու: Մասն Ա. Գ. Տպագր. Տփ. տպ. Մ. Վարդ.:
104. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
105. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
106. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
107. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
108. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
109. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
110. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
111. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
112. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
113. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
114. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
115. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
116. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
117. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
118. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
119. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
120. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
121. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
122. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
123. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
124. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
125. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
126. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
127. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
128. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
129. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]
130. ՊԱՅՄԱՆ — ԴԱՆԱՅԵՆԱՆ Մ. — Ժողովրդական զարգացան. «Թամար» (պատմութիւն, Թրգ.) Հրտ. Բազարատ Միքիմանեան: Տփ. 5 4.:
[Գրք. Մուլ. 1889, Թ. 24, 25, 26, 27 եւ 29: Մուլ. 1889, Թ. 68: Մուլ. 1889, Թ. 7:]